

צמיחת הזהות הלאומית של ערביי ארץ ישראל

דודי זינגר

מהי לאומיות?

המושג 'לאומיות' קשור למושג 'אומה' – קבוצה גדולה של אנשים החולקים **שפה אחת**, **תרבות משותפת** ו**היסטוריה משותפת**, אשר לעיתים הם בני מוצא אחד, ובדרך כלל קשורים בקשר היסטורי לארץ מסוימת. לעיתים גם הדת היא חלק מהגדרת הזהות הלאומית.

הערה: הזהות הלאומית של ערבי ארץ ישראל הלכה והתגבשה רק בתחילת המאה ה-20, הם החלו להשתמש במונח "פלסטיני" בהתייחסם לאזור ירושלים והסביבה.

מרכבי הזהות של ערביי ארץ ישראל :

1. **זהות דתית** - רוב הערבים בארץ היו מוסלמים (אם כי היו ביניהם גם מיעוט ערבי נוצרי) האיסלאם רואה בכל המאמינים- אומה אחת לא משנה היכן הם גרים, בעניין זה ערבי ארץ ישראל לא ראו עצמם בעלי זהות דתית ייחודית, אלא כחלק מהאיסלם העולמי.

2. **זהות עות'מאנית** - בתחילת המאה ה-16 ועד מלחמת העולם הראשונה, האימפריה העות'מאנית שלטה בארץ ישראל. ערבי ארץ ישראל ראו בזהות העות'מאנית כזהות טכנית בלבד של השתייכות לשלטון העות'מאני.

3. **זהות ערבית:** רק מעט מערביי א"י חשו בתודעה ערבית לפני מלחמת העולם הראשונה. אלו שחשו בתודעה זו רצו להשתחרר מהשלטון העות'מאני ולהקים מדינה שהמשותף לה הוא הלאום הערבי ולא דת האסלאם.

4. **זהות משפחתית** - לפי השיוך המשפחתי. היו משפחות ארץ ישראליות עם עמדות מפתח שזכו לכינוי – הנכבדים העירוניים" תחת השלטון העות'מאני- למשל משפחת אל נשאשיבי (בערבית: النشاشيبي) היא משפחה ערבית ירושלמית, שהייתה בעלת השפעה ויוקרה רבה בקרב ערביי ארץ ישראל ובקרב השלטון העות'מאני של ארץ ישראל בסוף המאה ה-19 ובמחצית הראשונה של המאה ה-20

משפחת חוסייני היא חמשפחה ותיקה, מן המבוססות והמכובדות במשפחות הערביות בירושלים. בני חוסייני כיהנו לאורך דורות בתפקידי הנהגה פוליטיים ודתיים בחיים הציבוריים הפלסטיניים, ונודעו על פי רוב בעמדותיהם הלוחמנית בכל הנוגע ליחס לציונות.

ישנם חוקרים הטוענים שהזהות המשפחתית היא החזקה ביותר, מאחר והיא מבוססת על הרכיב השורשי ביותר מבין שאר הזהויות.

5. זהות אזורית — "סוריה הגדולה": ארץ ישראל היתה חלק ממחוז דמשק שכלל את סוריה, לבנון, ירדן וישראל של ימינו. ערבים תושבי הארץ ראו עצמם חלק ממחוז זה שכונה סוריה הגדולה. התפיסה שלהם היתה שצריך להקים מדינה ערבית על כל שטחי סוריה הגדולה ולרעיון זה הצטרפו ערביי ארץ ישראל. כלומר, ערביי הארץ ראו עצמם כחלק ממרחב סוריה, ולא כבני ארץ העומדת בפני עצמה.

הערה: לאחר מלחמת העולם הראשונה ה-1 חלק מערביי א"י התארגנו במפלגת אסתקלאל (מפלגת העצמאות הערבית) והצטרפו לרעיון הקמת מדינה גדולה שתקרא סוריה הגדולה על שטחי סוריה, לבנון, ירדן וא"י.

קביעת הגבולות של ארץ ישראל בסוף מלחמת העולם הראשונה:

עד סוף 1918 נשלמה המערכה על סיני וארץ ישראל במלחמת העולם הראשונה ובריטניה השלימה כיבושה של כל שטחה של ארץ ישראל מידי העות'מאנים.

הגבול הדרומי:

ב-1906 נקבע הגבול הדרומי של ארץ ישראל ומצרים, בין האימפריה העות'מאנית לבין בריטניה ששלטה בארץ ישראל.

הגבול הצפוני:

נקבע לפי **הסכמי סייקס-פיקו**¹ – הסכם שנחתם בין צרפת ובריטניה, לפיו נקבע שארץ ישראל תהיה בשליטה בינלאומית וסוריה ולבנון יהיו בשליטה של צרפת, הגבול הצפוני נקבע בקו ישר בין עכו לכינרת.

ההנהגה הציונית דרשה לבטל את ההסכם שנערך באופן סודי, לכלול את הגליל אשר היה מיושב בתושבים יהודים כחלק מארץ ישראל, ושהשליטה בארץ ישראל תהיה תחת האימפריה הבריטית.

הצרפתים התנגדו ובשנת 1919 הגיעו הצדדים להסכמה על הגבול הצפוני שיעבור בין ראש הנקרה לאגם החולה, כתוצאה מכך כל הישובים היהודים בגליל, אכן עברו להיות תחת שליטה בריטית **למעט 4 ישובים: מטולה, חמרה, כפר גלעדי ותל חי.**

בעקבות תקיפת תל-חי על ידי קבוצת ערבים בשנת 1920, בה נהרגו שמונה מהמתישבים היהודים המפורסם שבהם היה טרומפלדור (במותו אמר את המשפט הידוע "טוב למות בעד ארצנו"), דרשו היהודים להכליל את ארבעת המושבות בגבול הצפוני תחת שליטה של הבריטים, **בשנת 1924 שורטט הגבול הסופי ב-1924 והוא זהה לקו הגבול הקיים היום.**

¹ **הסכם סייקס-פיקו (Sykes-Picot)** הוא הסכם מדיני סודי שנחתם ב-16 במאי, 1916 בשיאה של מלחמת העולם הראשונה, בין צרפת לממלכה המאוחדת בהסכמתה של האימפריה הרוסית, שהייתה הצלע השלישית להסכמה המשולשת. ההסכם נערך על ידי נציגי שתי הממשלות: מארק סייקס, נציג משרד החוץ הבריטי, ושארל פרנסואה ז'ורז'-פיקו, נציג משרד החוץ הצרפתי ומטרתו הייתה לקבוע את אזורי השליטה של שתי המעצמות בשטחי האימפריה העות'מאנית לאחר סיום מלחמת העולם הראשונה.

הערה: שינוי הגבול גרם לניתוק א"י מסוריה ועידת סאן-רמו נתנה את המנדט על א"י-לבריטי, ואת המנדט על סוריה- לצרפתים, ובכך נקרעו ערביי א"י מסוריה. ומאז החלו ערביי א"י לחלום על הקמת מדינה עצמאית בתחומי א"י ללא קשר לסוריה.

דילמת פלסטין או סוריה הגדולה.

בשנים הראשונות של המנדט הבריטי, ערביי ישראל התלבטו בשאלת הזהות שלהם:

מצד אחד: הייתה להם זהות כלל ערבית הם ראו עצמם חלק ממדינה ערבית גדולה, שסוריה במרכזה (חזון סוריה הגדולה)

מצד שני: הייתה להם זהות מקומית-משפחתית, הם לא הצליחו להקים את סוריה הגדולה וגם ארץ ישראל הפכה ליחידה עצמאית, מציאות זו גרמה להם לגיבוש זהות לאומית מקומית, כלומר הם החלו לראות עצמם כעם בפני עצמו בעל זכויות לאומיות על ארץ ישראל.

חלום סוריה הגדולה התנפץ והזהות המקומית-משפחתית התחזקה.

גרומים שהביאו לניפוץ חלום סוריה הגדולה אצל ערביי ארץ ישראל:

- א. חבר הלאומים הכריז על מתן מנדט לבריטניה על ארץ ישראל, ולצרפת על סוריה ולבנון (ועידת סאן-רמו)
- ב. פייסל שהיה אמור להיות מנהיג סוריה הגדולה גורש מסוריה על ידי צרפת, ובכך משטר פייסל התמוטט.

חאג' אמין חוסייני

כיהן כמופתי של ירושלים מאז 1921. עמד בראש הנהגת ערביי ישראל בתקופת המנדט. מופתי אמין אל-חוסייני התגלה במהרה כלאומן קיצוני, שעל רקע היריבות עם משפחת נשאשיבי הקצין עוד יותר את עמדותיו הלאומניות, תוך שילוב סוחר ביניהן לבין קנאות דתית קיצונית. את מאמציו מיקד בהסתה גוברת והולכת נגד הציונות ולסיכול מה שכינה המזימה היהודית להשתלט על המקומות הקדושים לאסלם בירושלים ובעיקר הר הבית. דרשותיו והטפותיו, ששילבו פסוקי קוראן עם הסתה אנטי-ציונית, זכו לאוזן קשבת בציבור הערבי בארץ ישראל ובעולם הערבי בכלל, ומעמדו שלו ושל משפחת חוסייני כמובילי מנהיגות לאומנית ערבית גבר והלך.

חאג' אמין חוסייני נחשב לאבי הלאומנות הערבית הפלשתינאית, אחראי להתפרצות פרעות תרפ"ט ופרעות תרצ"ו, והיה אחראי לרציחתם של יהודים רבים.

זהות אנטי ציונית כגיבוש הזהות של ערביי א"י

לאחר נפילת חלום 'סוריה הגדולה' החלו ערביי ארץ ישראל לגבש תפיסה לאומית ייחודית. הם רצו

להקים מדינה ערבית עצמאית ללא קשר לסוריה. הם העמידו את קדושת ירושלים לאסלאם במרכז

התודעה ופתחו בפעילות נגד עליית היהודים לארץ. הם ביססו את טענותיהם על הנימוקים הבאים: -

- רוב התושבים בא"י הם ערבים, ורוב הקרקעות בארץ שייכות לערבים.
- לערבים יש רציפות היסטורית ממושכת יותר בא"י הן מבחינת הישיבה בארץ והן מבחינת השליטה עליה.
- הערבים תבעו זכויות על א"י בהתבסס על הצהרות שונות של המעצמות. (הצהרת וילסון, אגרת מקמהון.
- התיישבות יהודית בא"י תקפח את פרנסתו של הפועל הערבי.

ההתנגדות לציונות הייתה אם כן אחד ממרכיבי הזהות של ערביי א"י לאחר מלחמת העולם הראשונה.

הוועד הפועל הערבי והמועצה המוסלמית העליונה:

ב- 1920 כונסה בחיפה הוועידה הפלסטינית השלישית (הראשונה והשנייה נערכו בסוריה בתקופת שלטונו של פייסל) בוועידה הוחלט על ניתוק הקשר לסוריה, וריכוז כל המאבק נגד הציונים בא"י, תוך תביעה לממשל ערבי עצמאי בא"י. באותה שנה הוקם **הוועד הפועל הערבי**, אחד הגופיים הפוליטיים שייצגו את ערביי ארץ ישראל מול הבריטים, הוא דגל במאבק חוקי ולא אלים כנגד הציונות, והתרכז בפעולות מדיניות של שליחת עצומות ומשלחות לוועידות שלום, וניסיון להשפיע על דעת הקהל הערבית דרך עיתונות וכינוסים.

הבריטים הכירו רק בגוף העדתי-דתי – "המועצה המוסלמית העליונה".

חאגי אמין אל-חוסייני השתלט בשנות ה-20 בהיותו המופתי של ירושלים על "המועצה המוסלמית העליונה", דעותיו והנהגתו הקיצונית הובילה למעשה את הקו הלאומני הערבי שיוצג במועצה.

חאגי אמין כמנהיג המועצה המוסלמית העליונה הפך להיות בן ברית של הבריטים וניצל את הכח שבידו כדי להילחם בציונות ובמשפחת נאשאשיבי שהייתה יריבתו הפוליטית.

בראש מחנה המתנגדים עמדה משפחת נאשאשיבי שהיו מוכנים להגיע להסדר מדיני עם היהודים, הם תמכו במודרניזציה ובקשר עם היהודים שראו בהם את מובילי הקדמה לאזור. פיתוח הדת המוסלמית עמד בניגוד למטרותיהם.

בקרב הערבים נוצרו שתי מחנות – משפחת חוסייני ששלטה במועצה המוסלמית העליונה, והובילה קו לאומני לוחמני ותוקפני כנגד התנועה הציונית.

ומשפחת נאשאשיבי שהייתה אופוזיציה לחוסייני והובילו קו מתון תוך שאיפה ליצירת שיתוף פעולה עם התנועה הציונית תוך יצירת חיים משותפים, כוחה נבע מהשליטה הפוליטית בעיריות מקומיות, במטרה לקדם את ארץ ישראל.